

Sønderho Jordebog 1748-1884

Sønderho Hartkornskasse
Fanø

Affotograferet komplet i oktober og november 2025 efter original i
Rigsarkivet i Viborg.
Redigeret og tilrettelagt af Per Hofman Hansen
Vinteren 2025-2026

Arkivserie:	Jordebog (1748 - 1884)
Arkivskaber:	Sønderho Hartkornskasse, Fanø (1748-1884)
Arkivseriens navn:	Jordebog (Officielt)
Arkivseriens datering:	Dannelse: 1748 - 1884
Reference:	Afleveringsjournal

Rigsarkivet i Viborg. Arkivnr. PX-55912. Permalink til Rigsarkivets database Daisy:
https://daisy.rigsarkivet.dk/arkivserie_detaljer?a=S%C3%B8nderho+Hartkornskasse&b=&c=&d=1&e=2025&f=&g=&h=&ngid=14121057&ngnid=&heid=14121064&henid=14121064&epid=14121064&faid=11&meid=&m2rid=&side=1&sort=&dir=&gsc=&int=&ep=&es=&ed=

INDHOLD

Introduktion til Sønderho jordebogs historie og dens indhold

Af Per Hofman Hansen

Hvad blev der af jordebogen efter 1980?
Jordebogen genfundet
Fotokopi af jordebogen anskaffet 1988
Villy Nielsen transskriberer 161 fæstebreve i 1998
Affotografering af jordebogen i Landsarkivet i Viborg
Poul Tuxen om jordebogen
Jordebogens tilstand og indretning
Organisering af jordebogens fotografiske udgave
Jordebogens indhold
Bilag

FØRSTE DEL

Opslag 1-24. Fæsteprotokol og fæstebreve 1743-1746

Den første del af jordebogen, som er på 36 sider.

Opslag 1-2. Navneliste over omkring 150 fæstere

To sider med omkring 150 navne i tilsyneladende i vilkårlig rækkefølge og uden henvisninger til sidetale eller lignende. Bladene er meget medtagne, hvorfor sidetallene er forsvundet. Navnelisten er formentlig begyndelsen til eller en fortsættelse af opslagene 25-29.

Opslag 2. Kontrakt mellem Nordby og Sønderho sogne

Kontrakt dateret 1786 om fastsættelse af sogneskillet, som "der lige siden den julidag i 1741 har været en del snak om".

Opslag 3-4. Pag. 1-36. Fæsteprotokollens vedtægter

Bestemmelser for fæstebrevene formuleret i 6 paragraffer.

Opslag 6-24. De enkelte fæstebreve

161 fæstebreve fra Sønderho dateret mellem 12. april 1743 og 16. februar 1746. Det er denne første del, som Villy Nielsen har transskriberet og renskrevet i 1998.

Opslag 25. Fragment af en navneliste

Opslag 26-29. Navnelister til jordebogen

Register bestående af fem løblade med omkring 200 navne og ofte gennemstregede. Arkene er meget medtagne, hvorfor sidehenvisninger mange steder er forsvundet, men bevarede sidetal godtgør dog, at registret henviser til ejendommene nr. 1-335 på de følgende opslag 30-198.

ANDEN DEL

Opslag 30-198. Jordebogen med ejendomsbeskrivelser

335 ejendomsbeskrivelser nummereret fra No. 1 til No. 335. Hver ejendom er tildelt en hel side, der indledes med ejerens navn og størrelse på hartkornsskat og præstepenge. Alle senere tilkøb eller frasalg af jordlodder indførtes herefter omhyggeligt.

Sønderho Jordebog 1748-1884

En introduktion til Sønderho Jordebogs historie og dens indhold

Ved Per Hofman Hansen

Januar 2026

Forud for udgivelsen i 1980 af bygningsregistranten *Gamle Huse i Sønderho* havde et stort indsamlingsarbejde været i gang. Arbejdet med at tegne grundplaner og beskrive de gamle huse havde arkitekt m.a.a. Steffen M. Søndergaard stået for, medens gennemgangen af mange former for arkivalier, herunder jordebøger, var blevet udført af den daværende stud. mag. i kunsthistorie Poul Tuxen (1950-1992). Gennem arkivalierne blev det ofte muligt at opstille ejerlister med tilknyttede årstal for årene mellem midt af 1700-tallet og 1980.

En af de meget væsentlige kilder hertil var en jordebog ført fra ca. 1750 til 1883.

Sønderho byplan, 1760. Rekonstruktionsforsøg
Med udgangspunkt i Thobölls kort fra 1820 og jordebogen for Sønderho er forsøgt en rekonstruktion af byplanen i 1760. Kortet viser bebyggelsens tæthed og koncentrationen omkring de gamle veje. De enkelte huse er markeret som prikker, da det ikke har været muligt med sikkerhed at konstatere deres størrelse eller retning.

Poul Tuxen i "Gamle huse i Sønderho" om jordebogen:

Selvom fanøboerne i 1741 tilkøbte sig øen med visse rettigheder og en deraf følgende frihed, undgik de ikke at skulle betale skatter. Ved hver handel af fast ejendom skulle erlægges en skat beregnet efter hartkorn og hus (formuleret »Fæste af Grund og Frihed for Huus«). Disse afgifter af huse, byggesteders og sædejordes overdragelser er nøje bogført i en Jordebog fra ca. 1750 til 1883. Husene er ikke beskrevet i Jordebogen, og ejernavnet er stadig deres eneste identifikation. Med sikkerhed kan derfor kun konstateres, om en nu bebygget grund også har været bebygget i 1750'erne. Således har jordebogen dannet grundlag for den rekonstruerede byplan i registranten side 12. Da den er kronologisk ført, kan man ofte ud fra en ejendoms indtræden i den med en stor grad af sikkerhed slutte, hvornår huset er bygget – efter 1760. Jordebogen befinder sig i privateje. (*Gamle huse i Sønderho*, 1980, s. 18).

Da Poul Tuxen benyttede jordebogen, var den i privateje hos Anna Brinch (1897-1997), som den havde været det i hendes slægt, siden de første indførsler blev skrevet ind i bogen omkring 1741-1743. Bogen har således "vandret" fra generation til generation gennem næsten 250 år, hvor den sidste "pennefører" sandsynligvis har været Niels Hansen Brinch (1832-1915)¹. Han var en "stor mand" i Sønderho, idet han havde været både skibsfører, skibsreder, bankbestyrer og sognerådsformand (1889-1894). Familien havde i flere generationer boet i huset Digevej 4 (matr. nr. 180P), som i dag kaldes "Oldemors Hus",

¹ Om familien Brinch har Thomas Bertelsen skrevet "*Om skonnertbriggen Nielsine og nogle af personerne omkring den*" I: Medlemsskrift. Fanø Lokalhistoriske Forening, nr. 82, 2017, s. 4-8.

Om "Oldemor", Anne Jessine Brinch (1850-1936) har Thomas Bertelsen desuden skrevet "*Hvem var oldemor fra Oldemors Hus?*" på hjemmesiden: www.albus.dk/fanoe/oldemor/

formentlig opkaldt efter Anne Jessine Brinch (1850-1936)². Selv havde Niels Hansen Brinch beboet huset fra 1872 til sin død.

Men hvad blev der at jordebogen efter 1980?

I Sønderho Sognearkiv har man i mange år ikke vidst noget om, hvor jordebogen var blevet af, og en henvendelse til den daværende arkivleder Jørgen Lind forblev ubesvaret. Men ved at gennembladre de mange årgange og numre af *Medlemsskriftet for Fanø Lokalhistoriske Forening*, dukkede der flere interessante spor op, således i december 1988, hvor det hedder:

Fra Landsarkivet i Viborg har Sønderho-Arkivet netop modtaget indkøbte kopier af Sønderhos gamle Jordebog, en Protocol, der er ført i tidsrummet 1743-1884 som et realregister over alle ejere af fast ejendom.

Jordebogen "genfundet" i 2025

Jordebogen måtte med andre ord på et tidspunkt efter 1980 være blevet afleveret til Landsarkivet i Viborg (i dag Rigsarkivet i Viborg). Så efter en kontakt til Rigsarkivet og søgning i dets database Daisy kunne den lokaliseres med titlen "Jordebog 1748-1884" med "Sønderho Hartkornskasse, Fanø" som arkivskaber og arkivsignaturen PX-55912. Som reference var yderligere tilknyttet betegnelsen "Afleveringsjournal", som viste sig at give svaret på, af hvem og hvornår jordebogen var overdraget til Landsarkivet.

Ved besøg i landarkivet viste det sig naturligt nok, at det var Poul Tuxen, der den 8. september 1981 "på vegne af Anna Brinch i Lyngby" har afleveret "Jordebog for Fanø 1743-1884".

1981 8/9	TUXEN, POUL afl. jordebog for Fanø på vegne Anna Brinch, Lyngby	1743- 1884
-------------	--	---------------

Udsnit fra Journal over afleveringer 1967-1999. Kapsel 7396, pakke 979, læg 8: Afleveringer fra private.

Fotokopi af jordebogen anskaffet 1988

I sognearkivet findes en del arkivalier, som desværre aldrig er blevet arkiveret og beskrevet i Arkibas. Men med den nye viden og en ihærdig indsats lykkedes arkivets medarbejdere at finde et par arkivæsker, hvor der på en af dem med tuschpen stod skrevet "Jordebog ikke registreret". I æsken viste det sig, at der lå en stor bunke sort-hvide fotokopier i et format mellem A4 og A3, men uden nærmere beskrivelse. Det viste sig at være de savnede fotokopier af jordebogen!

Villy Nielsen transskriberer 161 fæstebreve - en del af jordebogen

Ved samme lejlighed fandtes i sognearkivet også et manuskript udarbejdet af Fanøs myreflittige lokalhistoriker og slægtsforsker Villy Nielsen. Det viste sig at være en særdeles prisværdig transskription og renskrift på 40 maskinskrevne sider af 161 fæstebreve fra årene 1743-1746 skrevet med en meget vanskeligt læsbar håndskrift. De udgør den ene del af jordebogens indhold. På titelbladet står anført: "Afskrift af Sønderho Jordebog 1743-1746. Landsarkivet i Viborg. Kopi, Sønderho Sognearkiv. (November 1998). Villy Nielsen"³.

² Selvom Anne Jessine ikke var alle efterkommeres biologiske oldemor, var det almindeligt at bruge denne betegnelse for hendes 'pap-oldebørn'. Mon ikke huset har fået sit nuværende navn i midten af 1920'erne, da de yngre medlemmer af generationen fik en relation til hende? Således skriver Thomas Bertelsen på hjemmesiden.

³ Medlemsskrift for Fanø Lokalhistorisk Forening, nr. 46, marts 1999.

Affotografering af Sønderho Jordebog i landsarkivet oktober 2025

Forsiden af den næsten 300 år gamle jordebog med dens godt slidte skindbind. En del af den plade af træ, som skindet har været fæstnet til, er synlig i nederste hjørne.

Bogen måler ca. 23 x 34,5 cm og er 5-6 cm tyk. Ordet *Sønderho* lader sig endnu læse!

På baggrund af ovenstående har jeg aflagt to besøg i Landsarkivet i Viborg, hvor jeg affotograferede samtlige omkring 230 opslag svarende til dobbelt så mange sider. Fotograferingen skete med landsarkivets professionelle LED-belysning og et Nikon D 500 spejlreflekskamera fastspændt i stativ. Billederne blev optaget som højopløselige jpg- og raw-filer.

Læsesalen i Landsarkivet i Viborg. Under kameraet ligger en anden spændende og endda meget velbevaret sag: "Ribe Amtstuearkivs fæsteprotokol 1710-1835" (B23, nr. 154).

Poul Tuxen om Sønderho Jordebog

Inden jeg går videre med en mere detaljeret gennemgang af jordebogens indhold, vil det være på sin plads at citere, hvad Poul Tuxen berettede i sit maskinskrevne manuskript om jordebogen. Det er desværre udateret, men er sandsynligvis nedskrevet umiddelbart efter udgivelsen af registranten *Gamle Huse i Sønderho* i 1980, og hvorfra han skulle videre for at færdiggøre sit studium i kunsthistorie ved Københavns Universitet; han var endnu kun 30 år på dette tidspunkt.

Poul Tuxen skriver:

Hvad jordebogen primært kan fortælle med sikkerhed er, om en ejendom har været bebygget i 1760 eller ej. På den baggrund er den på side 12 [Side 1 i dette dokument] i registranten "Gamle huse i Sønderho" viste rekonstruktion af Sønderho byplan foretaget, hvilket giver et præcist indtryk af bebyggelsens størrelse og omfang i 1760. Faktisk var der kun to ejendomme i jordebogen, som ikke lod sig identificere entydigt.

De ejendomme, som indførtes i jordebogen efter 1760, er enten nyopførte huse eller ejendomme, som er udskilt fra andre. Af sammenhængen og beliggenheden vil det altid fremgå, om der er tale om den ene eller den anden mulighed.

En ny ejendoms indførelse i jordebogens kronologi vil således med en meget høj grad af sikkerhed kunne datere dens bygnings opførelse. Et hjælpemiddel til efterkontrol af den lidt usikre ejendomsnavns-korrespondance mellem jordebogen og Thobølls kort er det såkaldte lægdsnummersystem.

Om jordebogens indretning skriver Tuxen:

Realregister over alle ejerskaber = Den egentlige jordebog

[På et tidspunkt] sadlede man fuldstændigt om, vendte bogen og skabte "bagfra" et realregister over alle ejerskaber i Sønderho, den egentlige **Jordebog**. Hver ejendom tildeltes en hel side, der indledtes med ejerens navn og afgiftens størrelse.

Ejendommens omfang fremgår af den ovenfor nævnte protokol over det forhenværende fæstegods. Ethvert senere tilkøb eller frasalg af jordlodder indførtes herefter omhyggeligt på ejendommens blad og afgiftens størrelse (som var afhængig af købesummen) noteredes, ligesom ethvert senere salg eller overdragelse af hele ejendommen naturligvis bogførtes.

Det må beklages, at ejerskifterne ikke altid er præcist daterede, men ved hjælp af skøde- og panteprotokoller kan de ofte dateres nøjagtigt. Det fremgår ikke klart, hvornår jordebogens realregister er påbegyndt – og afsluttet – men skriftundersøgelser kombineret med datering af senere ejerskifter indicerer, at det må være påbegyndt efter 1750 og afsluttet før 1760.

Jordebogens tilstand og indretning

Når man på Landsarkivets læsesal får den gamle jordebog i hånden, erfarer man hurtigt, at den har gennemlevet meget og været benyttet igen og igen: Taget ud af et skab eller ned fra en hylde, bladret i, måske både med garvede næver, der bar præg af dagens arbejde i stald og på mark, og måske med en vædet finger til hjælp ved bladren og opslag, derefter med pen og blæk tilføjet nye oplysninger og lagt tilbage i et fugtigt skab i

de gamle uisolerede huse. På et tidspunkt er papiret blevet så mørt og tyndslidt, at det er revnet og smuldret, så dele i kanterne er forsvundet og håndskriftens blæk mere eller mindre slidt bort. Arkenes sammensyning gik i stykker og nogle ark faldt ud og kom ikke tilbage på deres oprindelige pladser. Det oprindelige meget solide bind i oksehud blev så slidt af at køre frem og tilbage på ru bordplader, at det blev slidt så tyndt, at både ryggen gik i stykker og et stort hjørne forsvandt. Jo, den gamle bog skulle igennem meget i dens lange levetid, indtil den blev gemt og næsten glemt.

Organisering af jordebogens digitalt fotograferede udgave

Men nu er den her igen. Fremme i lyset som en digitaliseret fotografisk kopi. Klar til at blive taget i brug og studeret i fred og ro, og uden at den tager skade, da originalen er tilbage i sin arkivæske i Rigsarkivet i Viborg.

Det har været snublende nær at flytte rundt på de fotografiske optagelser, så de om muligt ville ligge i sammen rækkefølge, som de oprindeligt har gjort det i bogen. Men jeg har valgt at lade dem forblive i den rækkefølge, de lå i, da jeg åbnede og fotograferede den. Alle optagelser er taget som hele opslag, altså med en venstre- og en højre side over for hinanden. For at gøre det nemmere for kommende brugere har jeg derfor valgt at nummerere billedfilerne med navne, der begynder med *Opslag* efterfulgt af fortløbende numre begyndende med *001*, altså *Opslag 001* også videre, forsynet dem med originale sidetal eller numre, hvor sådanne findes og med sigende titler som f. eks:

Opslag 001b. Fæsteliste nr. 1. Original

Opslag 013. Pag. 14-15. Fæstebreve nr. 050-056

Opslag 043. Jordebogen. No. 026-027

Jordebogens indhold

Jordebogen er delt i to dele:

1. En fæsteprotokol hvis centrale del består af 161 fæstebreve fra årene 1743-1746.
2. Jordebogen med 335 ejendomsbeskrivelser med tilhørende navnelister (registre).

For en detaljeret indholdsbeskrivelse henvises til indholdsfortegnelsen side 2.

Bilag

Knyttet til jordebogen har jeg valgt at medtage egne og andres dokumenter og hjælpeværktøjer, som forhåbentlig kan lette brugen af den gamle jordebog:

- **Opslag 001d og 002d:** Fæsteliste nr. 1 og 2. Renskrift af navneregister til fæsteliste nr. 1 og 2. Ved PHH.
- **Opslag 002f:** Kontrakt fra 1786 om deling af Fanø i to sogne. Transskribering og renskrift ved Villy Nielsen. Opdateret ved PHH og Michael Bach.
- **Opslag 003-004:** Fæsteprotokollens vedtægter for Sønderho sogns indbyggere. Transskribering og renskrift ved PHH og Michael Bach.
- **Opslag 025c:** Fragment af navneliste til jordebogen. Renskrift ved PHH.
- **Opslag 026-029:** Navneliste til jordebogens første 195 indførsler. Transskribering og renskrift ved PHH.
- Navnelister til jordebogen. Transskribering og renskrift ved PHH.
 - **Opslag 26c:** Navneliste til jordebogens nr. 50-74.
 - **Opslag 27d:** Navneliste til jordebogens nr. 26-43.
 - **Opslag 28d:** Navneliste til jordebogens nr. 1-25.
 - **Opslag 29d:** Navneliste til jordebogens nr. 130-155.
 - **Opslag 29g:** Navneliste til jordebogens nr. 156-195.
- **Opslag 030 til 198:** Udskrift af navnene på hver ejendoms tidligste (første) indehaver. 11 sider. Udarbejdet af PHH.

Dokumenter i mappen BILAG

- Villy Nielsen: *Sønderho Jordebog. Udskrift af fæstebogen 1743-1746.* 1998.
- Poul Tuxen: *Sønderho Jordebog. Omkring en jordebog i Sønderho. En ny, gammel kilde – og en metode.* Udaterede manuskript i Sønderho Sognearkiv.
- Jørgen Lind: *Jævnføringsregister over nummersystemer i Sønderho. En såkaldt nøgle.* Sønderho Sognearkiv, uden år.
- *Jævnføringsregistrets matrikelnumre sammenstillet med jordebogens numre 1-251.* Uddrag af Jørgen Linds jævnføringsregister.
- *Oversigt over nyere ejendomme/huse opført efter 1900 og ubebyggede grunde.* Sammenstillet af PHH.
- Per Hofman Hansen: *Sønderho Jordebog forsvundet og genfundet. Hvad der blev af Sønderho Jordebog efter udgivelsen af registranten Gamle huse i Sønderho.*

Registranten Gamle huse i Sønderho

- Registranten *Gamle huse i Sønderho* kan downloades gratis opdateret version som en søgbar PDF-fil: <https://www.albus.dk/fanoe/gamlehuseisonderho/>

Per Hofman Hansen, 29. januar 2026